

Jeroen Bosch (?)

Aanbidding der Wijzen

drieluik,
middenpaneel 78 x 62 cm,
zijluiken 80,5 x 25 cm,
Collegiale kerk van St. Pieter en Guido,
Anderlecht.

Jeroen Bosch was een schilder uit 's-Hertogenbosch, die omstreeks 1450 werd geboren en in 1516 overleed. Zijn kunst getuigt van een spookachtige fantasie, die voornamelijk tot uiting komt in zijn moraliserende werken. Tot zijn bekendste schilderijen behoren 'De hooiwagen', 'De tuin der lusten' en 'De landloper of de verloren zoon' in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam.

Litteratuur

Ch. de Tolnay, *Hiëronymus Bosch*, Baden-Baden, 1965, blz 383, 434;
Jheronimus Bosch, tentoonstellingscatalogus, 's-Hertogenbosch, blz 86-87.

Onder de themata die in het begin der zestiende eeuw veelvuldig werden behandeld, behoort de 'Aanbidding der wijzen', mede omdat dit motief de schilders ruim de gelegenheid bood rijk uitgedoste personages ten tonele te voeren. Deze vertonen zich in kunstmatige ruïnes, die overvloedig met renaissance-ornamenten zijn gestoffeerd. Bij dergelijke drieluiken hoorde op de linkervleugel de 'Geboorte of de aanbidding der herders', terwijl op de rechternleugel vaak de 'Vlucht naar Egypte' was in beeld gebracht.

Dit in de omgeving van Bosch ontstane drieluik met de 'Aanbidding der koningen' in de kerk van Anderlecht, ofschoon in dezelfde periode vervaardigd, wijkt in niet geringe mate hiervan af. Op het linkerluik komt in plaats van de 'Nativiteit' een huiselijk tafereel voor met de H. Jozef. Achter hem een gebouw met een renaissance fries en een gotische doorkijk waarin een man en zijn hond, en gans achteraan een engel die luiers spoelt. Het rechterluik is gevuld met figuren uit het gevolg der koningen. Op de buitenzijde van het drieluik zijn respectievelijk de H. Petrus en de H. Maria Magdalena afgebeeld. Op het middenpaneel komen de drie wijzen het kindje Jezus aanbidden en hem geschenken geven in een stal, waarin geen renaissance-ornamentiek te bekennen valt. In het midden is Maria neergezeten met het Jezuskind op de schoot. Vóór hem is de oudste koning neergeknield met ontbloot hoofd. Hij is gekleed in een lange mantel met een brokaten witgevoerde kap; zijn sierlijke hoed heeft hij naast zich op de stalvloer neergezet en in beide handen houdt hij eerbiedig zijn offergave. Achter hem, in een rijk brokaten gewaad en met een modieuze hoed bevindt zich de tweede wijze, die het Kind goud, symbool van het goddelijk koningschap, aanbiedt. Geheel links staat de zwarte koning met de mirre, zijn offergeschenk.

Dit paneel lijkt treffend op een tweede 'Aanbidding der koningen' van Bosch in het Prado. De personen en hun plaatsing zijn in beide zeer gelijkend. Toch komen er ook belangwekkende verschillen voor, voornamelijk wat bepaalde iconografische details betreft. In het Prado-drieluik is de mantelkap van de morenkoning verlevendigd met het bezoek der koningin van Saba aan Salomon, prefiguur van de aanbidding der wijzen, die ontbreekt in het paneel van Anderlecht. Hier echter is alleen de staande wijze van typologische gegevens voorzien: het brede schouderstuk van zijn modieuze mantel vertoont Mozes met de stenen tafelen en de aanbidding van het gouden kalf, terwijl op de bolvormige mirrepot in de rechterhand, David is voorgesteld, aan wie drie helden water brengen. Overigens ontbreekt in dit drieluik het landschap boven de stal, waar, in het schilderij van het Prado, de handeling zich afspeelt in een breed hoogoplopend landschap.

In de uitbeelding van het leven van Christus is Bosch minder raadselachtig dan in andere themata. De inhoud van deze 'Aanbidding der wijzen'

behoeft derhalve minder verklaring. En toch heeft de verbeelding van deze artiest dit voor eenieder begrijpelijk onderwerp een andere dimensie gegeven en op een eigen wijze verwerkt, geheel verschillend van die zijner voorgangers.

Dit paneel mag dan nog de fantastische inslag missen, die wij onder meer in zijn moraliserende werken in hoge mate ontmoeten, toch draagt ook dit schilderij zijn persoonlijke stempel hoewel hij niet zelf voor de uitvoering ervan verantwoordelijk is.

Het serene, rustige en zacht dromerige karakter van een vijftiende-eeuwse aanbidding ruimt hier de plaats voor een ongewone sfeer met sprekende details: de aanwezigheid der herders o.m. op het staldak, de extravagante kledij van de zwarte koning en het karikaturale gelaat van de man die door de tralies gluurt. Dit belangrijk moment uit Christus' verborgen leven is op een heel eenvoudige wijze verbeeld, maar toch boeit dit paneel wellicht meer door enkele verrassende gegevens, waarvan alleen Bosch het geheim kende.

Georges Dogaer
Conservator van de afdeling handschriften der
Koninklijke Bibliotheek van België te Brussel

Pagina 148:
Het drieluik in gesloten toestand

